

RÖVIDÜLÉssel ALAKULT BECÉZŐ NEVEK A XIV. SZÁZADBAN*

RÁCZ ENDRE

1. A név megrövidítése szinte „nemzetközi” becéző eljárás, ismeretes egyebek között a németben (BACH, Deutsche Namenkunde I, 91. kk. §; GOTTSCHALD, Deutsche Namenkunde³ 51; stb.), egyes szláv nyelvekben (vö. KNEZSA: AECO. I, 190), az angolban és a spanyolban (vö. TOLNAI: MNy. XXIII, 173). A magyar nyelvi becézésnek is az az egyik módja, hogy a névalak „egyszerűen megrövidül s ez a rövidült alak kedveskedést, becézgetést fejez ki” (MELICH: MNyTK. 15. sz. 11). E nyelvi jelenségnek TOLNAI szerint az a magyarázata, „hogy gyakran a hangsornak egy kis része [a magyarban a hangsúlyviszonyoknak megfelelően az első része] is már elégséges arra, hogy fölkeltse azt a képzetet, mely eredetileg az egész hangsorhoz tapad, s így áll elő a szó hangtestének rövidülése” (i. h.). BENKŐ LORÁND úgy véli, hogy a rövidült *Jan*, *Pet*, *Dem* stb. nevek értelme ’kis János’, ’kis Péter’, ’kis Demeter’ stb. volt (Nyr. LXXIV, 22).

A becézésnek ez a módja a mai magyar köznyelvben nem szokásos — bár TOLNAI (i. h.), aki csak a köznyelvi becenevekkel foglalkozik, említ két ilyen becéző formát: *Tibor*: > *Tí*; *Sándor*: > *Sa* (ragozva: *Sa-t*, *Sa-nak*, *Sa-é*), magam pedig az *Erzsébet*: > *Zsóka* névnek *Zsó*, a *Zsuzsanna* névnek meg *Zsu* becézőjéről hallottam —, s nem fordul elő a nyelvjárások túlnyomó részében sem. A halmági nyelvjárásszigeten azonban ma is használatos a névrövidítés (HORGER: NyK. XXXI, 385 és MNy. XVI, 135 jegyz.; BENKŐ: Nyr. LXXX, 465; KRIZA is szól róla: MagyNépkGyűjt. XII, 359), s a moldvai magyarok között is találkozni rövidült névalakokkal (SZABÓ T. ATTILA: Nyr. LXXXI, 115). E szórványos nyelvjárási előfordulások egy régente sokkal általánosabb, kiterjedtebb becéző mód maradványai (ha egyáltalán megőrzött régiségek, s nem újabb fejleménynek tekintendők; vö. alább a 2. pontban foglaltakkal). A neveknek „becézés céljából való megrövidítése — írja VARGA KATALIN — nyelvünk történetének egy régibb korszakában rendkívül gyakori jelenség volt” (Becéző keresztnelveink 8). BENKŐ szerint a pusztai névrövidítések nagy számban fordulnak elő a XIII. század vé-

* Részlet „A magyar nyelvi becézés a XIV. században” c. értekezésből. Az értekezésből eddig a következő részletek jelentek meg: „A -kó (~-kő) becéző képző első jelentkezései” (MNy. XLII, 51–3); „Az ikerítéssel alakult becéző nevek történetéhez” (MNy. LII, 48–52); „A becéző nevek megkülönböztető szerepéről” (Nyelv és Irodalom II, 133–9).

gégig, s akkor a névalakításnak ez a módja szinte teljesen kimegy a divatból (Nyr. LXXIV, 22; vö. Uő., A régi magyar személynévadás 13), másutt azonban — mint a későbbiek mutatják, óvatosabban és helyesebben — azt mondja, hogy a névrövidítés még az Anjou-kor elején is általános szokás volt nálunk (Msn. XVII, 71). Egy másik tanulmányában e névtípus végleges kihalását a XIV. és a XV. század fordulójára teszi (MNY. XLVI, 233), s ugyanitt rendszerbe foglalja az Árpád-kori rövidült keresztnéveket, megállapítva, hogy a pusztá névrövidítésekben „a keresztnévnek csak az első felét hagyták meg, egy vagy két szótagos, nyílt vagy zárt alakban” (MNY. XLVI, 230). Amikor a következőkben — mintegy BENKŐ rendszerezésének folytatásaként is — a XIV. században előforduló rövidüléssel becéző neveket vizsgálom, az ő tipizálását veszem alapul.

2. Egytagú nyílt rövidülés: 1320: *Leu* (ZalOkl. I, 153), ugyanő: 1338: *Lew* (HazOkm. IV, 162); 1329/1335: *Lew*, apanévként (AnjouOkm. II, 456); 1360: *Lew*, apanévként (PRT. VIII, 341) < : *Lëürë[i]nc*, *Lörinc* (vö. BENKŐ: i. h.).

BENKŐ említett tanulmányában erre a rövidítéstípusra a *Pou* < : *Paulus* nevet idézi. Említi még a *Leu* nevet is a Váradi Regestrumból, de ott ez a név nem fordul elő (az idézett helyeken nem *Leu* személynév, hanem *Pou* helynév van). Mindenesetre úgy látszik, hogy nem akármelyik név rövidülhetett meg ilyen módon, hanem csak azok, amelyeknek első szótagjában diftongus, illetőleg diftongikus eredetű hosszú magánhangzó szerepelt. A régi magyar nyelvben nincs nyoma a halmágyi nyelvjárásszigeten és a moldvai magyaroknál előforduló *Ka* < : *Katalin*, *Sá* < : *Sára* rövidítéstípusnak (bár itt is gyakoribbnak látszanak az *An* < : *Anna*, *Ján* < : *János*, *Ist* < : *István*-féle zárt rövidülések), így ez újabb fejlemény is lehet. Föltevésemet megerősíti az a körülmény, hogy a XIV. századi névanyagból egyetlen biztos példát sem tudok idézni arra, hogy egytagú nyílt rövidülést továbbképeztek volna, azaz egy nyílt szótagos tőhöz becéző képzőket függesztettek volna, azoknak az eseteknek kivételével, amelyekben a név első szótagja diftongust, illetőleg diftongikus eredetű hosszú magánhangzót tartalmaz. Az ide, a kivételek közé tartozó becéző nevek elsősorban éppen a *Lörinc* és a *Pál* korábbi alakjainak származékai, pontosabban egytagú nyílt rövidülésük továbbképzései (vö. részben: VARGA i. m. 71, ill. 83): 1340, 1349, 1376: *Leuk* (MonStrig. III, 372, AnjouOkm. V, 323, KállOkl. II, 174); 1323/1324, 1358: *Leuka* (KárOkl. I, 53, AnjouOkm. VII, 486); 1342, 1358, 1389: *Leu[v]ke* (MonStrig. III, 477, AnjouOkm. VII, 49, ZsigmOkl. I, 95); 1306 és 1399 között igen sokszor: *Leu[w]-ku[w]s*, *Leucus*, *leukus*, *Levkus*, *Leu[w]kes*, *Leukeus*, *Lewkews*, *Lewkeos*, *Leukos*, *Lu[w]kus*, *Lekus*, *Lekews* (AnjouOkm. I, 116 stb., CsákyOkl. I, 100 stb., HazOkm. II, 35 stb., KárOkl. I, 130, MNY. I, 183, MonStrig. III, 393 stb., OklSz. 595, PRT. II, 350 stb., SoprVm. I, 117 stb., SzékOkl. I, 62 stb., TemesOkl. I, 65, Turul XX, 132 stb., TelOkl. I, 45 stb., ZalOkl. I, 180 stb., ZichyOkm. I, 542, ZsigmOkl. I, 11 stb.); 1312: „*Leus filius leus*” (AnjouOkm. I, 260; ez azonban pusztá rövidítés is lehet a

Leustachius személynévből, l. a 3. pontban); 1316: *Leuche* (AnjouOkm. I, 392; a *Lőrinc-ből* magyarázza MELICH: MNy. XVIII, 188 a *Lőcse* helynevet is, azonban a helynévnek nem ez a helyes magyarázata, vö. KNEZSA: MNy. XXXV, 183) | 1330, 1341, 1343: *Pwk, Pouk, Po(w)k* (PRT. VIII, 307, AnjouOkm. IV, 99, CsákyOkl. I, 90—1); 1302/[1382] és 1395 között igen sokszor: *P[p]ouka, Pouca, Powka, Povka, P[p]oka* (AnjouOkm. I, 23 stb., BánffyOkl. I, 254 stb., CsákyOkl. I, 89, HazOkl. 280, HazOkm. I, 172 stb., KárOkl. I, 53 stb., MonStrig. II, 555 stb., MNy. XI, 365, PRT. VIII, 316, ZalOkl. I, 147 stb., ZichyOkm. III, 217, ZsigmOkl. I, 226 stb.); 1300 és 1393 között többször: *Pous, pous, Pows, Povs, Po(o)s* (AnjouOkm. I, 23 stb., CsákyOkl. I, 34, HazOkl. 206, KárOkl. I, 52, MonStrig. II, 479, PRT. II, 461, ZalOkl. I, 245 stb., ZichyOkm. I, 358, ZsigmOkl. I, 326); 1302 és 1399 között sokszor: *Pousa, Powsa, Povsa, pousa, Pausa, Posa, Possa* (AnjouOkm. I, 23 stb., CsákyOkl. I, 88, HazOkm. I, 135 stb., KárOkl. I, 52, MonStrig. II, 663 stb., OklSz. 148, PRT. II, 350 stb., Soprv. I, 347, ZalOkl. I, 121 stb., ZsigmOkl. I, 116 stb.); 1300 és 1398 között többször: *Pouch, Powch, povch, Pauch, Poch* (AnjouOkm. III, 55 stb., CsákyOkl. I, 154, HazOkm. VII, 301, KállOkl. I, 179, Turul XV, 19, ZsigmOkl. I, 106 stb.). — Hasonló többől alakultak a következő képzett névformák: 1309/XIV. sz.: *douka* (AnjouOkm. I, 180) < : *Dávid*, vö. *Dózsa*; 1300 és 1400 között sokszor: *Dausa, dausa, Dousa, Dowsa, Dosa* (AnjouOkm. I, 32 stb., ÁrpÚjOkm. X, 379, HazOkm. VII, 374, OklSz. 159, PRT. II, 467 stb., TemesOkl. I, 10, ZsigmOkl. I, 100 stb.) < : *Dávid* (EtSz.; VARGA i. m. 35) | 1303/1346: *Souka* (AnjouOkm. I, 57) < : *Saul*, vö. *Pouka* < : *Paul(us)* | 1335, 1337 (2 okl.), 1341: *Thoukam* (accusativus), *Thouca, thouca, Thowka* (AnjouOkm. III, 201, 347, TemesOkl. I, 44, 64), vö. *Teodor, Tódor (Tivadar)*. S talán idevonható 1348/1559: „Johannes filius Jouka” (AnjouOkm. V, 250), 1394: *Jouka* (ZsigmOkl. I, 387), vö. a *Józsa* névvel, melyet MELICH a *Johánes*-nek *Jovánes* változatából magyaráz (MNyTK. 15. sz. 22).¹

Az úgynevezett becéző tövek ma is túlnyomórészt zártak: a becéző képzők zárt rövidülésekhez kapcsolódnak. TOLNAI, aki ezt a szabályt mai becéző neveinkről kimondja, kivételként a következőket említi: „A -ca, -ci, -cu; -sa, -si; -szi; -zsa képzők előtt azonban az első szótag nyíltan, tehát magánhangzón végződőleg áll, pl. *Mihály* > *Mi-sa, Mi-si; László* > *La-ca, La-ci; Ilona* > *I-ca, I-ci, I-cu; Gyula* > *Gyu-szi; Domonkos* > *Dó-zsa; s a Mihály* névből -ka, -ke, -kó előtt: *Mi-ka, Mi-ke, Mi-kó*” (MNy. XXIII, 172). TOLNAI kivételeinek számát természetesen lehetne még szaporítani, de ezek valóban a szabályt erősítő kivételek. Egy részük ugyanis valamikor a zárt tö + képző képletét mutatta.

¹ A *Józsa* (és a *Jóka*) névnek azonban más magyarázata is lehetséges: a *Jodocus*-ból vagy a *Justus*-ból (MA.) való — nyilván hibás — eredeztetéstől eltekintve, szláv alakulatnak is felfogható (MELICH: MNy. III, 174; KNEZSA: AEEO. I, 119), sőt BENKŐ legújabban magyar közszóából, a tulajdonnévvé vált jó melléknévből származtatja (opponensi vélemény B. LÖRINCZY ÉVÁNAK „Az -s, -cs képző és a vele alakult képzőbokok története az ómagyar kor végéig” című kandidátusi értekezéséről). A *József*-hez való kapcsolása (vö. PPBl.; GALAMBOS: MNyTK. 64. sz. 17) e korban még aligha lehetséges (vö. BENKŐ: MNy. XLIV, 56—7).

A *Dózsa* név például nem a *Domonkos*-ból, hanem — mint láttuk — a *Dávid*-ból származik, s eleinte *Davsza*-nak hangzott, a *Domonkos*-hoz csak később kapcsolta a nyelvérzék vagy inkább az etimologizáló hajlam (PPBl., KASSAI, CzF. stb.). — A *Laca*, *Laci* név c-je valamikor a tőhöz tartozott (HORGER: MNy. XXXVI, 183), s akkor a név még így tagolódott: *Lac-a*, *Lac-i*. — A *Mika*, *Mike*, *Mikó* eredetileg nem a *Mihály*, hanem a *Miklós* becézói (vö. RÁ CZ: MNy. XLII, 52—3), s alakulásmódjuk a szokásos: *Mik-a*, *Mik-e*, *Mik-ó*. — A *Misa* név nem kétségtelenül magyar alakulat (a *Misi* képzőcserével belőle jöhetett létre), de ha a magyarból származtatjuk, akkor ismét a *Miklós*-ból kell kiindulnunk, amelynek *-sa* ~ *-se* képzős *Miksa*, *Mikse* becézőjéből hangátvetéssel *Miska*, *Miske* lett (PAIS: MNy. XII, 370). Például az 1313 stb.-ből idézhető *Myxe* magister (AnjouOkm. I, 318 stb.) neve 1315-ben *Myské*, 1318-ban *Mysce* stb. alakban fordul elő (AnjouOkm. I, 377, 481 stb.). A *Miska*, *Miske* névben a nyelvérzék a *-ka*, *-ke* képzőt vélte fölfedezni, s a belőle elvont *Mis*- tőhöz újabb képzőket függesztett: *Mis-a*, *Mis-i*, *Mis-ics* stb., vö. például: 1347/1394: „*Nicolaum* alio nomine *Mysich* nominatum” (ZalOkl. I, 449). Később a *Misa*, *Misi*, *Miska* neveket a *Mihály*-hoz kapcsolják (*-sa*, *-si*, *-ska* képzőbokkal alakultnak fogván fel őket). — Ilyenféle névcseré, illetőleg analógiás tagolás sok más névvel kapcsolatban is előfordult, s így történhetett az, hogy a zárt tövek rendszere némileg fellazult, s főleg a fiatalabb becéző képzők (*-ca*, *-ci*, *-cu*; *-szi*; stb.) nyílt tőhöz is járulhatnak.

Visszatérve a *Leu*, *Pou* névrövidítésekhez, velük kapcsolatban az a vélemény is megkockáztatható, hogy ezek eleinte talán nem is nyílt rövidülések voltak, hanem az egytagú zárt rövidülések gazdag csoportjába tartoztak s *u* (*v*, *w*) betűjük eredetileg mássalhangzót jelölt: *v*-t — ahogy hasonló esetekben MÉSZÖLY tanítja (Nyelvtört. fejt. a HB. alapján 78; NNy. III, 97; Ómagy. szö. 171) — vagy *β*-t (vö. TÖRÖK GÁBOR: MNy. LIII, 175). Egy-két hasonló, továbbképzett töben kétségtelenül rövid magánhangzó *+v* állt valamikor a többi hosszú magánhangzó helyén (pl. *Dó-zsa* < ... *Dav-sa*). Ha eredeti zárt tövet tennénk fel a mai *Lőrinc* névnek R. *Leuk*, *Leuka*, *Leuke*, *Leukus*, *Leukes*, *Leus*, *Leuche* (l. fentebb), valamint *Leua* (M. J.: MNy. XVIII, 188) származékaiban, s az 1138/1329-i dömösi összeírásnak talán ide is vonható, bár inkább a *löv*- igetőből származó *Leue* nevében (MonStrig. I, 95; l. PAIS: MNy. XVII, 160, XXIX, 42, XLIX, 292); továbbá a mai *Pál* névnek R. *Pouk*, *Pouka*, *Pous*, *Pousa*, *Pouch* (l. fentebb), valamint *Poucha* (KNIEZSA: AECO. I, 117; VARGA i. m. 83) becézőiben, akkor ezek a név alakok pontosan beilleszkeznének a (*Benedek*: >) *Benk*, *Benke*, *Benkus*, *Benkes*, *Bense*, *Bench*, *Benche*, *Bene*-féle becéző nevek kiterjedt rendszerébe. Mégis inkább arra kell gondolnunk, hogy a *Leu*, *Pou* formák eredetileg diftongussal: *Lëü*-nek, *Pou*-nak hangozhattak (ha tudniillik a latinból való közvetlen átvételnek tekintjük a *Lőrinc* és a *Pál* nevet — márpedig minden valószínűség szerint erről van szó — *v* aligha hangozhatott bennük). A diftongusra végződő nyílt rövidülések létrejöttét az a körülmény segíthette elő, hogy amikor a *Davsza*-féle becézőkben *av* > *au* > *ou* (> *ó*) hangfejlődés történt, ennek következtében

ezek eredeti zárt becéző tövének (*Dav-* stb.) helyére nyílt — diftongusra (*Dau-*, *Dou-* stb.; majd hosszú magánhangzóra: *Dó-* stb.) végződő — becéző tő lépett. Így lehetségessé vált, hogy az első szótagjukban diftongust tartalmazó nevekből: a *Lörinc* és a *Pál* előzményeiből hasonló nyílt becéző tő alakuljon ki, sőt pusztá rövidítésük is ilyen formában szerepeljen.

Ismerve mind a XIV. századi, mind a mai helyzetet, nem találjuk teljesen megnyugtatónak KNEIÉZSÁNAK egy régebbi (AECO. I, 116—9) és a közelmúltban megismételt (NyK. LX, 482) elgondolását a régi magyar nyelvi becézésről. KNEIÉZSA szerint az ómagyar névrendszerre igen jellemző volt az a becézési mód, hogy a becéző képzőket a névnek egy nyílt szótagúvá rövidített formájához csatolták. Például a *Benedek* (*Be-nedek*) keresztnévből származtatta korábban KNEIÉZSA a következő — KOVÁCS Indexéből idézett — neveket: *Bech*, *Beche*, *Becha*, *Bechk*, *Bechend*, *Bechke*, *Beke*, *Bekey*, *Bese* („kann aber auch das türkische *bäshä* 'Habicht' sein, vgl. EtSz. I, 378”), *Bes*, *Bees*, *Bekes*, *Bekus*; a *Mozes* (*Mo-zes*) vagy a *Morton* (*Mo-rtion*) keresztnévből a *Moch*, *Mocha*, *Mochia*, *Mochk*, *Mochy*, *Moc ~ Mok*, *Mocou ~ Mokou*, *Mocsa*, *Mokud*, *Moka*, *Mod*, *Moda*, *Modach* neveket; stb., stb. (AECO. I, 116—7). Újabban az ilyenféle ómagyar *Ba-*, *Be-*, *Bi-*, *Bo-*, *Bu-*, *Csa-*, *Cse-*, *Csi-*, *De-*, *Do-*, *Ka-*, *Ko-*, *Ma-*, *Me-*, *Mi-*, *Mo-* stb. kezdetű nevekről — eredetükre vonatkozó véleményét módosítva — a következőket írja: „Én azt hiszem, amit [„A magyar szókincs eredete” című könyvének második kiadásában] egy mondatban BÁRCZI is jelez (s ezt én már 1934-ben hangsúlyoztam: AECO. I, 119, és az Akadémián is tartottam róla előadást valamikor 1950 körül), hogy itt egy letűnt névrendszer romjairól van szó, amelynek a lényege a rendkívül változatos becézés volt. Ez a becézés pedig nyílt egyszótagúvá csonkult eredeti (közszói eredetű?) nevekből alakult. Természetes azonban, hogy ezek a becealakok a kereszténység korában már új nevek rövid alakjaivá adaptálódtak (pl. a *Benedeké* stb.)” (NyK. LX, 482).

Nem akarok most kitérni arra, hogy a KNEIÉZSA által felsorolt neveknek jelentős részét más alakulásmódúnak is magyarázták, illetőleg lehet magyarázni (KNEIÉZSA sem tartja minden magyarázatát kétségtelennek: AECO. I, 117). Igen valószínűnek látszik azonban KNEIÉZSÁNAK az a tanítása, hogy számolnunk kell egy letűnt s az ómagyar kor idején már csak maradványaiban élő régi magyar névrendszerrel (vö. erre vonatkozólag még: BENKŐ: Nyr. LXXIV, 21 és A régi magyar személynévadás 5). Az is kétségtelen, hogy a nevek becézése a régi magyaroknál szerfelett gyakori jelenség volt (vö. például: NÉMETH, HonfKial. 283). Hogy azonban a régi magyar névrendszerre a becéző képzőknek nyílt egyszótagúvá csonkult nevekhez való csatlakozása lett volna jellemző — BENKŐ (i. h.) éppen ellenkezőleg egytagú zárt névalakok továbbképzésére gondol —, azt (ha teljesen nem cáfolják is) nem bizonyítják az ómagyar és a középmagyar kor fordulójának, a XIV. századnak névanyagával kapcsolatos megfigyeléseim. Vitathatatlan, hogy ebben az időben az egytagú zárt rövidítések továbbképzése a tipikus, s az egytagú nyílt rövidítések továbbképzése a kivételes becézési mód.

Persze ekkor is fordulnak elő *Dacho*, *Dakou* stb.-féle nevek, de ezeket nem lehet megnyugtató módon valamelyik *Da-* stb. kezdetű személynévhez (*Damján*, *Damokos*, *David*) kapcsolni. Hogy pedig közszói eredetű neveket megrövidíthettek volna, annak nemcsak a XIV. századi tapasztalatok (l. később), hanem BERRÁR JOLÁNNak részben korábbi időkre vonatkozó megfigyelései is (MNYTK. 80. sz. 60) határozottan ellene mondanak.

Megjegyzem még, hogy a *Pou* nevet HORGER — GALAMBOSSAL (MNY. XXXVIII, 282 = MNYTK. 64. sz. 36) és BENKÖVEL (i. h.) ellentétben — nem a *Paulus* valamelyik magyar megfelelőjéből (vö. pl. a mai *Pálos* családnevet), hanem a *Pousa* stb. személynévből való rövidülésnek tekintti; a *Pousa* > *Pósa*, *Pócs*, *Pócsa*, *Pós*, *Póka* neveket pedig úgy magyarázza, hogy ezek nem a *Pou*-nak, hanem a *Poul*-nak a továbbképzései, és az *l* kiesésével alakultak (MNY. XXXIX, 379). Minthogy azonban az idézett *Leu-* kezdetű neveket csakis a *Leu* névrövidítés továbbképzésének tekinthetjük, sokkal valószínűbb, hogy a hasonló felépítésű *Pousa* stb. is a *Pou* névrövidítés továbbképzésével jött létre.

3. Az egytagú zárt rövidülések nagyrészt két szótagból álló alapnévből csonkultak. Az egytagú zárt rövidülésekhez az ómagyar kor első felében alaktani rendszerényszerből hozzájáruló végmagánhangzónak (KNEZSA: AECO. I, 191; BENKŐ: MNY. XLVI, 230; BÁRCZI, A magyar szókincs eredete² 136 és A szótövek 20) e korban természetesen már nincs nyoma.

A XIV. századból a következő férfinévek idézhetők erre a rövidüléstípusra:

1342: *Chep* (AnjouOkm. IV, 269); 1377: „*Stephanus filius Cheep*” (TemesOkl. I, 137) < : *Csē[é]pán* (EtSz.; a *Stephanus* és a *Csē[é]pán* összefüggését l. uo.). Az utóbb említett *Stephanus* később „dictus”-szal kapcsolva viseli apja nevét, mégpedig hol *Che(e)p*, hol *Chepe* alakban (pl.: TemesOkl. I, 141, ill. 142), ugyanígy testvére, *Andreas* is (TemesOkl. I, 103 stb., Kállokl. II, 129 stb., KrassóVm. III, 94 stb., ZsigmOkl. I, 28 stb.). Ő az az 1387-ből idézett „*Andree dicti Chep*” (OklSz.) is, akinek nevét az EtSz. a *csép* vagy a *csépp* főnév első kétes tulajdonnévi előfordulásaként említi, de — bár nem ismeri az előbb elmondott tényeket — úgy véli, hogy ez a név a *Csē[é]pán* ‘*Stephanus*’ rövidülésének is tekinthető. Kétségtelenül ez az utóbbi vélemény a helyes. Egyébként az említett *Andreas* fiai is megkapják a *Che(e)p*, *Che(e)ph*, *Che(e)pe* ragadványnevet (TemesOkl. I, 464 stb.), sőt — eleinte szórványosan, majd egyre gyakrabban — *Chepy[i]* alakban (pl.: TemesOkl. I, 393) is viselik. Erről az érdekes névalakulásról részletesebben más alkalommal írnék.

1325: *Fyl* (AnjouOkm. II, 176), a *Philippus* valamelyik magyar fejleményéből (a *Filēp* stb.-ből; l. PAIS: MNY. XXI, 110); esetleg a *fül* köznévnek személynévként való alkalmazása is lehet (PAIS: i. h. és MNY. XVIII, 28), s akkor nem tartozik ide.

1351, 1353: *Gaab*, apanévként (AnjouOkm. V, 478, VI, 114) < : *Gábiel* (VARGA i. m. 46; KNEZSA: AECO. I, 190). Mindkét előfordulás

ugyanarra a személyre vonatkozik, s őt jelöli az 1355-ből — szintén apanévként — idézett *Gaas* (MNY. XI, 130) is. Ennek az adatnak s betűje nyilvánvalóan hiba *b* helyett; egyébként a *Gaas* forma a *Gáspár* név rövidülése lehetne.

1327: *Jaak* (AnjouOkm. II, 277); 1333: „*Yak filius Farkasy de Hudi vnacum suis filys Jacobo scilicet et Johanne*” (ZichyOkm. I, 417); 1339: „*Martinus et Michael filii Jaak de genere Jaak ... Jacobus filius eiusdem Jak*” (SoprVm. I, 143); 1391 (2 okl.), 1393 (2 okl.), 1394/1408, 1399: *Ja(a)k*, apanévként, ugyanarra a személyre vonatkozólag (ZsigmOkm. I, 218, 250, 339, BánffyOkm. I, 445, TelOkm. I, 242, ZsigmOkm. I, 625) < : *Jakab* (MELICH: MNYTK. 15. sz. 12; PAIS: MNY. XXI, 110; VARGA i. m. 58).

1325: *Jan*, apanévként (ZalOkm. I, 191); 1341: *Ja(a)n*, apanévként (AnjouOkm. IV, 120—1) < : *János* (VARGA i. m. 59; BENKŐ: Nyr. LXXIV, 22; MELICH: MNY. LII, 137).

1320: *Lach* (AnjouOkm. I, 583), ugyanő 1314-ben és 1315-ben *Ladislau*s, *Ladizlao* (ablativus) (AnjouOkm. I, 345, HazOkm. VII, 372), 1321-ben pedig *Lachk* (HazOkm. V, 97); 1338: „*Lach filium Ladislai*” (AnjouOkm. III, 464), ugyanő: 1328: *Lachk* (AnjouOkm. II, 344); 1351: *Lach* (AnjouOkm. V, 439), ugyanő: 1329: *Lachk* (AnjouOkm. II, 394); 1394: *Lach* (ZsigmOkm. I, 367) < : *Lácló* (> *László*) (HORGER: MNY. XXXVI, 183; ugyanígy: BENKŐ: i. h.). MELICH szerint a *László* név eredetileg is *sz-szel* hangzott, s rövidített formája *Lasz* lehetett (MNY. XXXVII, 150—1), azonban az idézett korai *Lach* adatok, melyeket nem volna helyes egyszerű íráshibának tekinteni *Lachk* helyett, HORGER nézetét valószínűsítik. Így a *-k* képzős *Lack* becéző név is származhatott a *Lac* rövidülésből (HORGER: i. h.), s itt sem kell okvetlenül *Laszk* > *Lack* fejlődésére (K. P.: MNY. XXIX, 326; MELICH: i. h.; EtSz. II, 242) gondolunk.

1312: *Luk* (AnjouOkm. I, 257; ugyanitt *Lukas*, illetőleg accusativusi *Lukachium* néven is szerepel ugyanaz a személy) < : *Lukács* (VARGA i. m. 71; BENKŐ: i. h.).

1321: „*olym Syle filius Myh*” (AnjouOkm. I, 599); 1326: *Mych*, *Mihály* apjaként (KállOkm. I, 71); 1355: *Mich* (AnjouOkm. VI, 276; ugyanitt *Michcz* néven is) < : *Mihály* (VARGA i. m. 77 ?-lel veszi fel).

1334: *Myk*, apanévként (MonStrig. III, 246; ugyanő i. h. 244, 245: *Myke*) < : *Miklós* (KNEZSA: AECO. I, 190; BENKŐ: i. h. és MNY. XLVI, 231).

1305/1342: *Móór* (MNY. X, 277); 1307: *Mour*, *Mauricio* (abl.), testvérek (uo. és HazOkm. III, 53), ugyanők: 1313/134*: „*Mor et Mauricio*” (MNY. X, 277); 1394: *Mo(o)r*, apanévként (ZsigmOkm. I, 368) < : *Móric* (VARGA i. m. 80). Általában azt tartják, hogy a *Mór* keresztnév a latin *Maurus* magyar megfelelője (ZOLNAI GYULA: Nyr. XXXII, 165; K. P.: MNY. XXIII, 539; MIKOS: MNY. XXXI, 289; MELICH: MNY. XXXVI, 145; vö. még Jókai keresztnévvel kapcsolatban: Nyr. XLVI, 129; NAGY LAJOS: Nyr. XLIX, 45; T. V.: MNY. XIII, 203), de éppúgy lehet a latin *Mauritius* > magyar *Móric* keresztnév rövidülése is (PPBl.), az 1307-ből és 1313/134*-ból idézett adatokban a testvér neve is ezt bizonyítja (vö. RÁCZ: Nyelv és Irodalom II, 134).

1302/1347: „*Sampsonis* filij *Saam* de genere *papa*” (MNY. X, 327) < : *Sámson* (uo.).

1305: *Zah*, apanévként (MonStrig. II, 554) < : *Zachariás* (VARGA i. m. 94; KNEZSA: AECO. I, 191) vagy *Zacheus* (vö. GALAMBOS: MNyTK. 64. sz. 22; BÁRCZI, TihAI. 60).

Kétes az idetartozásuk a következő férfinévnek:

1330: *Geur*, apanévként (AnjouOkm. II, 478); 1388: *Geur* (ZsigmOkl. I, 56) < : *Györgyöfűs* (< *Georgius*) (vö. VARGA i. m. 50; KNEZSA: AECO. I, 190); a *Geur* név azonban másképp is magyarázható (PAIS: MNy. XXIII, 507 jegyz.; NÉMETH: MNy. XXIV, 148—9; vö. még: MELICH: MNy. LIII, 178 és PAIS: MNy. LIII, 179).

1312: „*Leus* filius *leus*... de *leus*” (AnjouOkm. I, 260); lehet a *Leustachius* név rövidítése (VARGA i. m. 70), de valószínűbb, hogy a *Lëürëfjnc* > *Lörinc* névnek rövidüléssel és -s képzővel alkotott becéző származéka, tehát ugyanolyan alakulat, mint a *Pál*-ból a *Pous* (l. a 2. pontban).

1332: *Sal* (AnjouOkm. II, 584); 1338: *Sol*, apanévként (ZalOkl. I, 340), ugyanő: 1345: *Sol* (MNy. X, 428), 1357: *Sal* (ZalOkl. I, 574). E nevek lehetnek a *Salamon* rövidülései (VARGA i. m. 86; MIKESY: MNy. XLV, 260), de talán inkább a *Saul* alakváltozatai (vö. MELICH: NyK. XXXIV, 46; CSÁNKI: MNy. II, 385; HORGER: MNy. XV, 33, XXVI, 88; HALUSZKA MARGIT: MNy. XXXVIII, 47; GALAMBOS i. m. 21, 35; stb.).¹

A női nevek közül kétségtelenül egytagú zárt rövidülésnek tekintendő: 1332: *Dom* (AnjouOkm. II, 45) < : *Dominika* (WERTNER: Nyr. XLV, 299—300; BERRÁR: MNyTK. 80. sz. 37, 54).

Nem tekinthetők magyar rövidítéseknek az *Elisabeth* névnek következő becézői: 1321: *Els* (AnjouOkm. I, 600), ugyanő: 1323: *Elys* (HazOkm. III, 71); 1325: *Els* (SoprVm. I, 103); 1329. nov. 12./1329. nov. 18.: *Els* (MonStrig. III, 151; ugyanott az eredeti oklevélben: *Eles*); 1341: *Els*, *Elisabet* lánya (MNy. XI, 330); 1346: *Els*, két nő neve (AnjouOkm. IV, 556); 1355: *Els* (AnjouOkm. VI, 367); 1357, 1358: *Elz* (MNy. XI, 330, AnjouOkm. VII, 366), ugyanő: 1359, 1360: *Else* (MNy. XI, 366, 330); 1358: *Els* (ZalOkl. I, 587). Mindezek német becéző formák (így BERRÁR i. m. 30 is; érdekes, hogy i. m. 54-en mégis egy szótagos zárt magyar rövidítésnek mondja az *Els* nevet), s szinte egytől egyig német dominák nevei. Az *Els*, *Elz* neveket már csak amiatt sem igen lehetne magyar rövidülésnek tartani, hogy két mássalhangzóra végződnek (vö. mégis: *Lomp* < : *Lambert* ?, l. PAIS: MNy. IX, 32, XXI, 110). Ugyancsak német becéző lesz az 1343-ból idézhető *Katl* (MNy. XI, 368) női név is (BERRÁR i. m. 33).

4. A kéttagú nyílt rövidülések olyan nevekből alakultak, melyeknek alapalakja kettőnél több szótagból áll, s második szótagjuk alapalakjukban is nyílt.

¹ WERTNER (Nyr. XLV, 62) azt igyekszik bizonyítani, hogy a *R. Ba(a)s* név, mely a XIV. században is több ízben előfordul (AnjouOkm. I, 122 stb., HazOkm. IV, 161, MonStrig. II, 489 stb., TelOkl. I, 93, ZalOkl. I, 433 stb., ZsigmOkl. I, 439) a *Basilius* keresztnév rövidítése volna (ehhez kapcsolja PPBl. és KASSAI is). Érvelése azonban nem meggyőző, s a *R. Bas* ~ *Bás* nevet az EtSz.-ral együtt továbbra is ismeretlen eredetűnek kell tekintenünk.

Férfinevek:

1336, 1352, 1357 (2), 1376, 1378/1470, 1387, 1389 (5), 1394, 1399: *Barla*, 14 különböző személy neve, köztük 4 apanévként (ZalOkl. I, 319, 519, 576 (2), II, 129, 150, HazOkm. VII, 423, ZsigmOkl. I, 95 (2), 100 (3), 367, 655) < : *Barlabás* (EtSz.; MELICH i. m. 11—2; VARGA i. m. 26); feltűnő azonban, hogy az 1357-ből idézhető „Paulum filium *Barla* nobilem de Hetus” 1378/1470-ben így jön elő: „condam Pauli filii *Bartholomei* de dicta Hetys” (ZalOkl. II, 151).

1325, 1359, 1366, 1375, 1384, 1391, 1392, 1396: *Bartha*, 8 személy neve (AnjouOkm. II, 188, VII, 634, PRT. VIII, 350, OklSz. 1128, CsákyOkl. I, 152, ZsigmOkl. I, 233, SzékOkl. I, 84, ZsigmOkl. I, 496); 1397: *Bartha*, apanévként (ZsigmOkl. I, 526); 1368, 1370, 1386: *Barta*, 3 személy neve (PRT. VIII, 366, TelOkl. I, 166, ZichyOkm. IV, 319) < : *Bartalom[n]*, *Bartalam[n]* (EtSz.; VARGA i. m. 31). Az 1368-ból (tulajdonképpen egy 1346-i oklevél tartalmi átírásából) idézett *Barta* egy másik 1368-i oklevélben így jön elő: „olim *Bartholomei*” (PRT. VIII, 379; genitivus).

1303 és 1389 között: *Bene*, 20 személy neve, köztük 8 apanévként (AnjouOkm. I, 216 stb., HazOkm. IV, 105, MonStrig. II, 586 stb., SoprVm. I, 90, SzékOkl. I, 42—3, TelOkl. I, 35 stb., ZalOkl. I, 331 stb., ZsigmOkl. I, 95 stb.) < : *Benedek* (EtSz.; MELICH i. m. 12; VARGA i. m. 29). E *Bene* nevek egy része esetleg a *Benjamin*-ből is alakulhatott (EtSz.) rövidítés-sel és -e képzővel, s akkor nem tartozik ide. A jóval gyakoribb *Benedek* névből való származtatásuk azonban sokkal valószínűbb, erre mutatnak a következő adatok is: 1347: „Petrum, filium *Bene* ... Petrus, filius *Bene*” (PRT. VII, 522), ugyanebben az oklevélben hátrább ugyanő: „Petri, filii *Benedicti*” (i. h. 523); 1317: „*Benedicti* filij Budou” (MonStrig. II, 730) ugyanő: 1319: „*Bene* filio Budou” (MonStrig. II, 762); 1302: „*Benedicto* et Stephano comitibus filiis *Bene*” (AnjouOkm. I, 20, SoprVm. I, 62—3), ugyanez a *Benedictus* comes mint *Bene* fia 1302 és 1353 között többször előjön (HazOkm. V, 91, AnjouOkm. I, 282, 295, VI, 13); 1336: „*Benedictus* filius *Bene*” (ZalOkl. I, 318); 1338: „*Benedictus* filius *Bene*” (AnjouOkm. III, 444).

1323, 1330, 1332, 1342, 1359/1361, 1360, 1363: *Deme*, 5 személy neve, egyszer apanévként (AnjouOkm. II, 71, 470, 623, IV, 254, VII, 587, TelOkl. I, 116, 127); 1332, 1389: *Demee*, 2 személy, apanévként (OklSz. 1141, ZsigmOkl. I, 108) < : *Demeter* (EtSz.; VARGA i. m. 35). E nevek egy része a *Demjén*-ből is alakulhatott (EtSz.), s akkor nem tartozik ide; a *Demeter*-ből való származtatás azonban a legtöbb esetben valószínűbb; vö.: 1400: „*Demetrium* filium *Deme*” (ZichyOkm. V, 179).

1321, 1334: *Nata*, egy személy neve (AnjouOkm. I, 609, III, 101), ugyanő Ladislaus apjaként 1336, 1357, 1358, 1359: *Nat(h)a* (AnjouOkm. III, 244, VI, 529, VII, 411—9) < : *Nathaniel* (VARGA i. m. 81) vagy *Natalis* (KUBINYI, A régi magyarok személynevei 19).

1312: *Tywa*, apanévként (PRT. X, 546 = ZalOkl. I, 149) < : *Tivadar* (VARGA i. m. 92).

Kétes az idetartozásuk a következő férfineveknek:

1333: *Absa*, apanévként (ZalOkl. I, 274); 1331: *Apsa*, apanévként (MonStrig. III, 186); 1397: *Apsa*, apanévként (ZsigmOkl. I, 550). Az EtSz. I, 116 szerint ez a XIII—XV. században gyakori személynév az *Absolon* (vagy *Abrahám*) névből *-sa* képzővel alkotott becéző forma. De rövidülésnek is tekinthetjük, az *Absolon* név *Absalom[n]* (I. GALAMBOS i. m. 9) alakváltozatából (vö. WERTNER: MNy. I, 233; SIMONYI: Nyr. XLIII, 220).

1346: „magistrum Petrum filium Nicolai filij *Zaha*” (Zichy Okm. II, 201) < : *Zachariás* (VARGA i. m. 94); lehet a *Zacheus* becéző származéka is, s akkor nem tartozik ide. Talán idekapcsolható: 1323: „Dominicus filius Petri filij *Zaka*” (HazOkm. I, 118; vö. GALAMBOS i. m. 22), bár a *Zaka* név *Száka*-nak is olvasható, s akkor szláv, illetőleg magyar közszói (vö. *szak*) eredetűnek bizonyul (KNIEZSA: AECO. I, 207—8).

Női nevek:

1303: *Catha* (MonStrig. II, 527); 1303/1437, 1305, 1310, 1313 (2), 1317, 1319, 1322, 1343, 1356, 1358/1410, 1359, 1360, 1362: *Kat(h)a*, 14 személy neve (MNy. XI, 283, MNy. X, 82 = XI, 367 = HazOkl. 181, MonStrig. II, 620, AnjouOkm. I, 318, HazOkm. I, 109, MonStrig. II, 731, 765, MNy. X, 82 = XI, 367 = HazOkm. I, 116 = PRT. X, 548, MNy. XI, 367, AnjouOkm. VI, 546, SoprVm. I, 280, ÓmOlv. 198, MNy. XI, 367, SoprVm. I, 337); 1323: *Kate* (MNy. X, 82 = XI, 367; genitivus); 1358: *Kat(h)a*, *Kathalena* anyja (AnjouOkm. VII, 528—9) < : *Katalin* (MELICH i. m. 11 és MNy. XXXVI, 151; VARGA i. m. 65; BERRÁR i. m. 33).

1348: *Mary* (ZichyOkm. XII, 26) < : *Mária* (MELICH i. m. 8; VARGA i. m. 74; BERRÁR i. m. 27).

Kétes az idetartozásuk a következő női neveknek:

1329: *Cece* (AnjouOkm. II, 385); másutt ugyanő: *Cecilia* (KállOkl. I, 47, 77). A *Cece* forma talán rövidülés a *Cecilia* névnek *Cēcēll(y)e* változatából, de lehet a *Cecilia* névnek *-e* képzős becézője is (vö. EtSz.; VARGA i. m. 33; BERRÁR i. m. 34).

1310, 1314: *Gene*, 2 személy (MonStrig. II, 618, AnjouOkm. I, 350) < : *Genegundisz* (BERRÁR: MNy. XLV, 70 és i. m. 40).

1325/1347, 1343/1365: *Ila*, 2 személy (AnjouOkm. II, 233, VII, 44). „Rövidített alak *Ilana*-ból; esetleg más alakváltozathoz *-a* kicsinyítő képzővel” (BERRÁR i. m. 31).

1312, 1358, 1368, 1370, 1390 (2), 1391, 1398, 1398/1399, 1398/1445, 1399 (2), 1400: *Nest(h)e*, 12 személy (AnjouOkm. I, 271, VII, 123, HazOkm. VII, 412, SztárOkl. I, 369, MNy. XI, 424, ZsigmOkl. I, 163, 215, 593, 589, TemesOkl. I, 279, MNy. XI, 424 = ZsigmOkl. I, 640, ZsigmOkl. I, 645, HazOkl. 330); 1358/1423: *Nethe* (AnjouOkm. VII, 325; talán tollhiba *Nesthe* helyett); 1345: *Nesta* (AnjouOkm. IV, 546); 1400: *Neszttha* (Nyr. XLV, 372). — A *Nest(h)e*, *Nest(h)a* névnek az *Anasztázia* keresztnévhez való viszonyával részletesen foglalkoztam még 1946-ban, dolgozatom első megfogalmazásakor, kéziratos bölcsészdoktori értekezésemben. Azóta tüzetesen megvizsgálta ezt a kérdést BERRÁR JOLÁN (MNy. XLVI, 254—5). BERRÁR idevágó megállapításaival egyetérthetünk, ezért csak röviden utalok rájuk. Az 1212-től kezdve eléggé gyakran előforduló *Nest(h)a*, *Nest(h)e* női nevet MOLNÁR ALBERT nyomán általában az

Anasztázia becéző származékának tartották (JAKUBOVICH: MNy. XI, 385). JAKUBOVICH e nevet a *nest* ~ *nyest* köznév -a > -e képzős származékának mondja (i. h.) — hivatkozva az 1438-ból idézhető *Neste* és *Nwz* nevek (két testvér neve) közti jelentéstani kapcsolatra —, s szerinte az *Anasztáziá*-val csak jóval később azonosították.¹ WERTNER viszont kimutatja, hogy a XV. században egyszer *Nesthe*-nek, másszor pedig *Anasztasia*-nak neveznek egy leányt (Nyr. XLV, 373). Ezzel kapcsolatban BERRÁR a következőket állapítja meg: „[A] *Neste* kétségkívül eredeti név: kis prémes állat neve mint bóknev (P[ais: MNy. XVIII, 94]), későbbi korban azonban keveredhetett az *Anasztázia* egyházi név [idegen eredetű] *Nestasia*, *Nestesia*, *Nastasias* változatainak rövidített alakjaival” (MNyTK. 80. sz. 22; én ritkítottam). „Itt tehát nem valami mester-séges és elítélendő összekapcsolásról van szó — írja BERRÁR —, hanem a nevek életének egy természetes és szükségszerű folyamatáról” (MNy. XLVI, 255).

BERRÁR (MNyTK. 80. sz. 54) két nyílt szótagos magyar rövidülésnek mondja az *Else* nevet is, s nyilvánvalóan az *Elsebet* (l. i. m. 29) alapalakból eredezteti. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az *Else* név német alakulat (így BERRÁR i. m. 30 is). Az 1359-ből és 1360-ból idézhető *Else* domina (MNy. XI, 366, 330) maga is minden bizonnyal német nő; 1357-ben és 1358-ban *Elz* néven jön elő (MNy. XI, 330, AnjouOkm. VII, 366; l. még a 3. pontban). Nem lehetetlen azonban, hogy az 1325/1347-ben előforduló *Else* (egy ancilla neve: AnjouOkm. II, 233) magyar rövidítéssel alkotott becenév. — Mindenképpen német becézőnek tekintendő az *Elsa* névváltozat: 1326/1426, 1345: *Elsa*, 2 személy (MNy. XI, 330, PetróczyOkl. 27; vö. BERRÁR i. m. 30).

Az itt felsorolt becéző nevek közül az *a*, *e* végűek (*Bene*, *Deme*, *Kata* stb.) esetleg úgy is alakulhattak (a *Benedek*-ből, *Demeter*-ből, *Katalin*-ből stb.), hogy az egyszótagos zárt becéző tőhöz (*Ben*-, *Dem*-, *Kat*- stb.) -a, -e képző járult (vö. BERRÁR i. m. 54). Mindenesetre feltűnő, hogy e nevek egytagú zárt rövidülései — a *Zah* kivételével — a XIV. században nem fordulnak elő, s így talán jogosultabb a *Bene*, *Deme*, *Kata*-féle neveket kéttagú nyílt rövidülésnek tartani. — Még kevésbé valószínű, hogy az egyetlen *i* végű név: a *Mary* nem kéttagú nyílt rövidülés, hanem -i képzős alakulat volna, bár az -i képzős becézők ebben a korban nem példátlanok (vö. RÁCZ: MNy. LII, 49 jegyz.).

Nem lehet rövidülésnek tekinteni azokat a neveket, amelyek látszólag nem egy vagy több szótagnak, hanem csak egy vagy több mássalhangzónak az elhagyásával keletkeztek. Ezek ugyanis minden bizonnyal a zárt tőhöz járuló -a, -e becéző képzővel alakultak. Így a kéttagú nyílt rövidüléstípusra emlékeztető névformák jöttek létre; például: 1332: *Anta* (ZalOkl. I, 265), 1389: *Anthá* (ZsigmOkl. I, 113) <: *Antal* (VARGA i. m. 24); 1327/1380: *Rama* (CsákyOkl. I, 51) <: *Ramaz* (KNEZSA: AECO. I, 204); a többször előforduló *Vince*, illetőleg *Bence* olvasatú név (AnjouOkm. VII, 74; MNy. X, 429; OklSz. 1092; ÓmOlv. 194; PRT. VIII, 366;

¹ A *Neste* nevet már NAGY GÉZA (Turul IX, 50) a *Nyest* név változataként említi; ez — úgy látszik — elkerülte mind JAKUBOVICH, mind BERRÁR figyelmét.

ZsigmOkl. I, 57, 592; stb.) < : *Vincenc(ius)*, illetőleg *Bencenc* (VARGA i. m. 94; EtSz. I, 355; stb.; másképp: RÉTHEI PRIKKEL: Nyr. XLV, 210). — A kéttagú nyílt rövidülésekre hasonlítanak az -as végű egyházi latin neveknek olyan változatai is, mint *Elias*: > *Elia*, *Ilia* stb.; *Lukas*: > *Luka*; *Tomas*: > *Toma*, *Tama*. Ezek a XIV. században is gyakran jelentkeznek; például: 1339: *Hylia* (MonStrig. III, 345); 1310: *Luka* (AnjouOkm. I, 218); 1322: *Thama* (ZalOkl. I, 161). Ezek a nevek sem kéttagú rövidülések, sőt az sem bizonyos, hogy -a becéző képzővel keletkeztek, ugyanis a-ra végződő nominativusi alakjuk az -as és az -a végű nevek hasonló deklinációja folytán már az egyházi latinban is kialakulhatott; vö. *Cosmas* és *Cosma* (MELICH i. m. 11 jegyz.).

5. Kéttagú zárt rövidülés olyan alapnévből keletkezhet, mely három vagy annál több szótagból áll.

Férfinevek:

1302: *Bortol* (AnjouOkm. I, 24); 1322: *Bortal*, apanévként (MonStrig. III, 18; azonos az előbbivel?); 1339: *Barthol*, apanévként (ZichyOkm. I, 552); 1307: *Bartal* (MonStrig. II, 569; uo. uő.: *Bartel*); 1322: *Bartal* (AnjouOkm. II, 26; azonos az előbbivel?); 1393: *Barthal* (ZsigmOkl. I, 326); 1342, 1358, 1387, 1388: *Bart(h)al*, apanévként (AnjouOkm. IV, 254, VII, 48, ZsigmOkl. I, 27, 72) < : *Bo[a]rto[a]lo[a]m[n]* (EtSz.; VARGA i. m. 31; BENKŐ: MNy. XLVI, 231).

1306: „Beke filius Bés filius *Bened*” (Palásthyak I, 33) < : *Benedek* (VARGA i. m. 29; BENKŐ: i. h.).

Kétes az idetartozása a XIV. század folyamán sűrűn szereplő *Sebes* magister nevének (AnjouOkm. II, 634 stb., MonStrig. III, 657, ZsigmOkl. I, 30 stb., stb.; 1306-ban *Sebees* alakban fordul elő, l. MonStrig. II, 562). A *Sebef(e)s* név a *Sebestyén* keresztnév kéttagú zárt rövidítése is lehetne. Ugyanez a magister azonban sokszor *Sebus* néven jön elő (AnjouOkm. I, 152 stb., HazOkm. II, 47, MonStrig. III, 298, OklSz. 837, PRT. II, 422 stb.; 1327-ben *Se[c]lebus* alakban is, l. HazOkm. II, 47), így inkább -üs ~ -és képzős becéző származéka lehet a *Sebestyén* névnek. Akár így, akár úgy áll a dolog, a *Sebes*, *Sebus* férfinév a *Sebestyén* név becézőjének tartjuk (vö. MELICH: Nyr. XXXIII, 320 és i. m. 24; VARGA i. m. 89; stb.; egészen másképp, de nyilvánvalóan tévesen: WERTNER: Nyr. XLIII, 255), bár teljességgel az sem lehetetlen, hogy egyik-másik esetben a *sebes* melléknév tulajdonnévi alkalmazásával állunk szemben (vö. OklSz.).

Kétségtelenül kéttagú zárt rövidüléssel alakult a következő női név: 1300: *Kolus* (HazOkm. VII, 296); 1389/1415: *Colos* (KárOkl. I, 435); 1390: *Kolos* (ZsigmOkl. I, 188) < : *Kolu[o]stika* (< *Skolasztika*) (BERRÁR i. m. 36).

BERRÁR (i. m. 30) szerint az *Eles* női név „magyar rövidített alak, vagy a német *Elis* nyíltabb magánhangzós változata.” Az *Eles* formában valóban rövidüléssel is létrejöhetett volna az *Erzsébet* név *Elesebet* változatából (ezt l. BERRÁR i. m. 29), s így kéttagú zárt rövidülésnek minősülne; a XIV. században előforduló *Eles* nevek azonban nyilvánvalóan német névalakoknak (*Elis* vagy *Els*) — esetleg a magyar ajkon kialakult

— változatai, viselőik is minden bizonnyal német dominák: 1322: *Eles* (MNy. XI, 330); 1329. nov. 12.: *Eles* (MonStrig. III, 150), ugyanő 1329. nov. 12./1329. nov. 18.: *Els* (i. h. 151; 1. a 2. pontban is). — Az *Elis* név-változat kétségtelenül német becéző forma (BERRÁR i. m. 30; uo. 54 mégis kéttagú zárt magyar rövidülésnek van feltüntetve) vagy német becéző formának (*Els*) fejleménye. Úgy látszik, a XIV. századi *Elis* nevek is német dominákat jelölnek: 1321: *Elys* (AnjouOkm. I, 639); 1323: *Elys* (HazOkm. III, 71), ugyanő: 1321: *Els* (AnjouOkm. I, 600; 1. a 2. pontban is); 1359: *Elys* (SoprVm. I, 312).

6. A rövidüléssel alkotott becéző nevek XIV. századi elterjedtségét vizsgálva, a következő kép bontakozik ki:

Egytagú nyílt rövidüléssel alakult 1 (férfi)név. — Egytagú zárt rövidüléssel jött létre 12 (a kétesekkel együtt: 15) férfinév és 1 női név; összesen 13 (a kétesekkel együtt: 16) név. — Kéttagú nyílt rövidüléssel keletkezett 6 (a kétesekkel együtt: 8) férfinév és 2 (a kétesekkel együtt: 7) női név; összesen 8 (a kétesekkel együtt: 15) név. — Kéttagú zárt rövidüléssel formálódott 2 (a kétesekkel együtt: 3) férfinév és 1 női név; összesen 3 (a kétesekkel együtt: 4) név. — A rövidüléssel alkotott nevek teljes száma tehát: 21 (a kétesekkel együtt: 27) férfinév és 4 (a kétesekkel együtt: 9) női név, összesen 25 (a kétesekkel együtt: 36) név.

Mint látjuk, az egytagú nyílt rövidülés mindössze egy névalakra korlátozódik — a *Leu[w]* névre —; ennek a rövidüléstípusnak szórványos voltáról a 2. pontban részletesen szoltam. Nagyon ritka a kéttagú zárt rövidülés is. A legelterjedtebb rövidüléstípusnak — különösen akkor, ha a kétes eseteket nem vesszük figyelembe — az egytagú zárt rövidülés bizonyul, de nem kis számban szerepelnek kéttagú nyílt rövidülések is.

A fenti kép azonban érdekesen módosul akkor, ha azt vizsgáljuk: hány személy visel rövidüléssel létrejött névalakot. A kétes eseteket most és a következőkben már nem számítva, a 25 rövidített név összesen 118 különböző személyt jelöl, egy nevet tehát átlagosan mintegy 5 különböző személy viselne. A két ritka rövidüléstípusban ettől az átlagtól nincs lényeges eltérés: az egyetlen egytagú nyílt rövidüléssel alakult néven 3 személy szerepel. A 3 kéttagú zárt rövidüléssel néven 13 személy osztozik. Egy névhez tehát mintegy 4 személy tartozna, de feltűnik itt a *Bortol*, *Bartal* stb. név kiugrása: összesen 8 személyt hívnak így. A nagy számban képviselt egytagú zárt rövidüléstípus neveiről viszont az derül ki, hogy ezek nem tartoztak a kedvelt nevek közé: legtöbbjüket csak 1—2 személy viseli, mindössze a *Ja(a)k* és a *Lach* név jelöl 4, a *Mo(o)r*, *Mo(u)r* pedig 3 személyt. Az ide tartozó 13 név mindössze 24 személyt takar, tehát átlagban 2 személy sem tartozik egy névhez. Ellenben a kéttagú nyílt rövidüléstípus nevei igen kedveltek: a 8 néven 78 személy fordul elő, azaz átlagban egy néven majdnem 10 személy. Különösen feltűnő a következő nevek divatja: *Bene* (25 személy neve), *Kata* (17 személy neve), *Barla* (14 személy neve), *Barta* (12 személy neve). Úgy látszik tehát, némi korrekcióra szorul BERRÁR JOLÁNNak az

a véleménye, hogy a kéttagú nyílt rövidülés eléggé ritka névalakítási mód (MNy. XLV, 70).

Természetesen nem elégedhetünk meg a rövidüléssel alkotott nevek XIV. századi megoszlásának statikus vizsgálatával. Mivel éppen arról a korról van szó, amelyre a szakirodalom szerint e névtípus kihalása esik (sőt olyan vélemény is van, hogy a névrövidítés ebben a korban már nem is igen fordul elő; l. az 1. pontban), meg kell próbálkoznunk azzal, hogy e felfogással szembesítsük az elénk táruló helyzetet.

Az egytagú nyílt rövidüléses *Leu[u]* név előfordulásai a század első felére esnek, s az így nevezett 3 személy közül kettőnek a neve ekkor is már csak apanévként jön elő. A kéttagú zárt rövidüléses nevek nagyjából arányosan oszlanak meg a század két fele között: a század első felében 7, a század második felében 6 személy visel ilyen nevet (közülük 4, illetőleg 3 személy apanévként), bár ha az apaneveket is figyelembe vesszük, e névtípus tényleges használata inkább a század első felére jellemző.

Fontosabb számunkra a két gyakoribb rövidüléstípus vizsgálata. Az egytagú zárt rövidüléses néven előforduló 24 személy közül 17 a század első felében szerepel, s közülük 8 személynek a neve már ekkor is csak mint apanév jelentkezik. A század második felében viszont csupán 7 személy kap e típusba tartozó nevet (közülük 4 apanévként). A kéttagú nyílt rövidüléses nevek ellenben a század második felében is gyakoriak: ekkor 43 személy visel ilyen nevet (köztük 13 apanévként), a század első felében pedig 39 személy (köztük 12 apanévként).¹ Különösen feltűnő, hogy a *Barla* és a *Bart(h)a* név túlnyomórészt csak a század második felében fordul elő. A kéttagú nyílt rövidüléstípusba tartozó nevek tehát az egész század folyamán virulensek, sőt használatuk mintha erősödnék. Ezt a jelenséget — egyes nevek említett divatjától eltekintve — elsősorban az a körülmény okozza, hogy a kéttagú nyílt rövidüléses nevek nagy része alakilag egybevág a rövidített és képzett becéző nevek egyik fajtájával, az *-a*, *-e* (*-i*) képzős becéző nevekkel (l. a 4. pontban). Ezért a század második felében való gyakori előfordulásuk csak látszólag cáfolja a rövidüléses névalakítási mód kihalásáról vallott véleményt, valójában éppen azt mutatja, hogy e nevek csupán azért tarthatják még ekkor is magukat, mert már nem pusztán névrövidítéseknek, hanem képzős becéző neveknek tekintik őket. A rövidülés azonban, melynek produktivitása a század folyamán egyre lankad, az első évtizedekben még eleven, termékeny becézési mód. Ezt nemcsak a század első feléből idézett névrövidítéseknek viszonylag nagy száma mutatja — elvégre az ilyenek az előző korokban kialakult, de már megkövült, hagyományozott névalakok is lehetnének —, hanem különös erővel bizonyítják azok az említett esetek, amelyekben ugyanaz a személy egyszer rövidített, máskor meg teljes nevén szerepel, illetőleg a rövidült formát viselő személynek apja, testvére vagy fia a név alapalakjával van nevezve (vö. RÁ CZ: *Nyelv és Irodalom* II, 138); l. ezeket a következő neveknel: *J[Y]ak*

¹ A valóságban 78 személy visel a század folyamán kéttagú nyílt rövidüléses nevet; a számok eltolódását az a körülmény okozza, hogy közülük néhányan a század első és második felében is szerepelnek.

(kétszer), *Lach* (kétszer), *Luk*, *Mych*, *Mo(u)r*, *Saam* — ezekkel az egytagú zárt rövidülésekkel kapcsolatban mindig a század első felében —; *Bene* (ötször, a század első felében), *Barta* (egyszer, a század második felében), *Deme* (egyszer, a század második felében), *Kat(h)a* (egyszer, a század második felében).

7. A rövidüléssel alkotott nevek társadalmi megoszlásának vizsgálata azt mutatja, hogy ilyen nevek használatosak voltak mind a feudális uralkodó osztály, mind a kialakuló polgárság, mind pedig a jobbágyság körében. Az idézett nevek túlnyomó részét ugyan az uralkodó osztály tagjai viselik, ez azonban nem jelenti, hogy divatjuk erre az osztályra korlátozódott volna. A XIV. század névanyagában ugyanis általában kevés jobbágnév szerepel (vö. BENKŐ, A régi magyar személynévadás 7; BERRÁR i. m. 60), s ez a körülmény a szóban forgó nevek társadalmi megoszlásában is tükröződik. Mégis feltűnő, hogy a 13 egytagú zárt rövidüléssel alakult nevet viselő 24 személy között csupán egyetlen jobbágy van (1394: *Lach*), a többi mind nemesember. A kéttagú nyílt rövidülések már másképpen oszlanak meg. A legtöbbször előforduló férfinévnek, a *Bene*-nek viselői közül 15 a feudális uralkodó osztály, 2 a polgárság, 8 pedig a jobbágyság körébe tartozik. Ez az arány a legtöbb ilyen névre jellemző. A két végletet a *Kata* (a leggyakoribb rövidült női név), illetőleg a *Barla* nevűek képviselik: az előbbiek között nincs egyetlen ancilla sem, az utóbbiaknak pedig a fele (14-ből 7) jobbágy.

8. Névtörténeti dolgozatban ma már nem lehet mellőzni a nyelvjárástörténeti szempont érvényesítését, még akkor sem, ha az ilyen irányú, nagy fáradsággal járó vizsgálódásnak eredménye — legalábbis látszólag — nem lesz arányban a rá fordított munkával (vö. B. LŐRINCZY ÉVA: MNy. LIII, 87). Sokszor a legalaposabb utánjárással sem lehet helyhez kötni bizonyos tulajdonneveket, de még az előfordulás helyének pontos megállapítása sem mindig nyugtathat meg bennünket abban a tekintetben, hogy a név éppen azon a vidéken alakult ki és volt használatban, ahonnan adatolható. Számolnunk kell egyes esetekben az oklevél megfogalmazójának önkényes névformálásával is.

Mindezeket a nehézségeket is figyelembe véve, megállapíthatjuk, hogy a XIV. században előforduló rövidített nevek földrajzi megoszlása meglehetősen egyenletes, helyesebben nagyjából megfelel annak az eloszlásnak, amely a rendelkezésemre álló névanyag egészét jellemzi. Annak a körülménynek az oka, hogy a rövidült névformák többnyire a magyar nyelvterület nyugati és északnyugati részén jelentkeznek, s a középső országrészekben alig fordulnak elő, az összegyűjtött személynévanyag földrajzi megoszlásában rejlik. Tehát helytelen és felelőtlen dolog volna ebből a helyzetből olyan következtetést levonni, hogy a rövidülés mint becézési mód valamelyik régi nyelvjárásterületre különösen jellemző lett volna, annak ellenére, hogy meggyőződésem szerint ennek a becéző eljárásnak — ha kezdeti elterjedtsége talán egyenletes lehetett is — a kihalása nem egyforma ütemben ment végbe a magyar nyelvterület valamennyi részén.

Még kevésbé volna helyes a névrövidítés egyes típusait bizonyos területekhez kötni. Például feltűnő ugyan, hogy a *Leu[w]* nevek mind Veszprém, illetőleg Zala megyei birtokosokat jelölnek, de ez a körülmény egyáltalán nem bizonyítja, hogy az egy nyílt szótagos névrövidítés nyugat-dunántúli sajátosság volna ebben a korban. A BENKŐ által az előző századból idézett *Pou* nevek (MNY. XLVI, 230) ugyanis egészen más vidékekről valók, s egyébként is a 3 személy viselte 4 *Leu[w]* név, ez az egyetlen, csekély számban előforduló egytagú nyílt rövidítéses névforma nem elegendő alap semmiféle tanulság levonásához sem. Ezért azt is csak lehetségesnek, de egyáltalán nem bizonyosnak mondhatjuk, hogy maga a *Leu[w]* név főleg az említett területen volt divatban. Ahol azonban több adattal dolgozhatunk, ott egyes nevek — nem rövidítéstípusok! — földrajzi elterjedtségével kapcsolatban tehetünk bizonyos megállapításokat, s ezek lesznek nyelvjárástörténeti szempontú vizsgálódásunknak kézzelfogható eredményei.

A legszembeötlőbb a *Barla* névnek szinte egyetlen tömbben való jelentkezése: a 14 *Barla* nevű személy közül 12 Zala megyében; 1 pedig Somogy megye nyugati részén tűnik fel, csupán egyetlen *Barla* szerepel más vidéken: az ország északkeleti részében. E név helyhez kötését csak megerősíti az a tény, hogy Zala és Somogy megyei viselőinek több mint a fele (13-ból 7) a jobbágyság körébe tartozik. Egyébként a *Barla*-ból fejlődött *Balla*, *Bolla* a Nyugat-Dunántúlon ma is gyakori család-név.

Egy bizonyos területre jellemző — bár nem olyan mértékben, mint a *Barla* — a *Bartal*, *Bortol* stb. név is: a mintegy 9 ilyen nevű személy közül mintegy 6 (az azonosítások bizonytalansága miatt lehet 10 közül 7, illetőleg 8 közül 5 is) Pozsony megyei birtokos nemes. A többi 3 személy egészen más területen bukkan fel: Arad, Szerém és Gömör megyében. — Ugyanekkor a szintén a *Bartalom* stb.-ből rövidült *Barta* név viselői az ország egész területén szétszórta jelentkeznek, s Pozsony megyében nem is találkozunk velük.

Végezetül a *Kata* nevűeket kell megemlítenünk, akik már nagyobb, de meglehetősen egybefüggő területen jelentkeznek: a 17 *Kata* nevű domina közül 4 Pozsony megyei, 1 Nyitra megyei, 1 Moson megyei, 3 Sopron megyei, 1 Vas megyei, 2 Veszprém megyei, 1 Zala megyei; rajtuk kívül 3 Bars vagy Hont, Nógrád (?) és Baranya (?) megyébe való, 1 pedig helyhez nem köthető.

9. Valamennyi XIV. századbéli névrövidítés egyházi eredetű keresztnévből alakult, jóllehet ebben a korban még közszoí eredetű nevek is előfordulnak. A közsóból származó nevek rövidítésének természetes akadálya lehet az a körülmény, hogy az elnevezők tudatában még él a név közszoí jelentése. Az egyházi eredetű neveknek, mint általában a jövevényneveknek, nincs jelentésük, így bátran megcsonkíthatják őket (vö. BERRÁR i. m. 48).